

Mire (kinek) jó egy ügynök?*

ELŐZETES BESZÉD

Kellene valamit mondanunk fejtegetésünk főszereplőjéről, Gy.-ről. Ám lehet: nem is ő a főszereplő, hanem az idők, a politikai viszonyok, vagy az önmagáról mindig többet hívó, valójában nem változó emberiség. (Addig jó nekünk, amíg változatlan, s legalább nem romlik.)

Szóval Gy. fura figura volt. Sokat hitt magáról (igaz, képes volt igen sokat teljesíteni), tetteinél nemigen nézett körbe, így aztán nagyokat csattant minden létező falon. (Lehet, szüksége is volt rá, hiszen „jó magyar” volt, ilyen ember pedig üldözés nélkül képtelen élni, mert miből fejleszti a missziós tudatát? – Hej, de kevésből, de hamis anyagból vagyunk rá képesek olykor!)

Néha azért megsajnálta az ember, amikor tágra nyitott, bizakodó tekintettel sétált bele minden csapdába – ám hőzöngései bizony ritkították körülötte a rokonszeny auráját.

Szóval esendő ember volt, önszerető, kitartó, olykor vakmerő, de mindenképpen kissé betegesen komolyan vette hazája és kultúrája képviselését. No meg a saját személyét.

A BUJDOSÓK EREJE

A Nagytiszteletű Társaság literátor egyletében már alig volt kiadó hely, hiszen a többféle (agyagi is) előnyrendszer nagy vonzást gyakorolt. Ezért az időben, előre szervezeten felálló és körkörös védelmet kialakítók százszor gondolták meg: kit engednek be maguk közé.

Gy. nem is magától vágyakozott a tisztes egyletbe, hiszen ízlésének túlságosan üldözött, összeesküvő és sértett kiválóságok gyűltek ott össze. Ám a helyzetet s a világot ismerni vélő ismerősei azért biztatták, mert ő igen profi szervező volt bel- és külterületen, örömmel tervezett és épített fel konstrukciókat, s igen jó százalékban sikeresen is tudta működtetni azokat.

A szomorú és lélekvezérelt társulat mindig nagyon nehezen boldogult a realitással. Könyvkiadói, folyóiratai mindig az álmok, a vágyak, a fájdalmak vérvonalán vegetáltak anyagilag, sokkal kevésbé a kemény, működő valóság, az újdonság marketing szerint. Ezért nemigen sikerült anyagilag megerősödni, sikeres, támadó formációt fölvenni. Vigasznak ott voltak végül az adakozók, s az élvezettel viselt közös nyomorúság.

Gy.-t lelke mégis, egyértelműen őhozzájuk húzta, mivel másfelé képtelen volt még „tájékozódni” is. Úgy gondolta: nagyszerűen megszervezett, egymással kitűnő kooperációban működő rendszert épít föl, megszervezi hozzá a szükséges médiaajelenléteket, minden erőcsoport mögé fölállítja az azt hordozó, rokonszenvező közönséget, egybefonja nyilvános fellépéseiket – s így az izmos csoport a kulturális térben is

* Kurucz Gyula írása az NKA támogatásával készült el.

sokkal nagyobb tekintélyt sugároz, erőt, és teret foglal el. (Ennek megvannak az anyagi vonzatai is.)

Akik tagságra ajánlották őt, azok legkevésbé író kollegái voltak, inkább azok az építészek, műtörténészek, zenészek, kritikusok, akik együttműködtek vele, s évtizedek óta látták sorozatos európai sikereit a magyar kultúra képviselőjeként.

Igazából lassan megfertőzte Gy.-t ez az elképzelés (Mint minden nagy terve életében), mind többet foglalkozott a modalitásokkal, feltételekkel, ravasz, jól épített megoldásokkal és ígéretes változásokkal.

Aztán elérkezett az új tagok választásának napja, Gy. este, otthon bizony izgult, de árva hírt sem hozott a telefonon.

Éjfél előtt hívta fel végre egy régi, nagyon szeretett szerzőtársa, spiccesen és kacarászva mondta: nem vették fel, mert a tekintélyes őstagok közül ketten is azt mondták róla, hogy ügynök! Biztos forrásból tudják!

Gy. agya persze felrobbant, s szitkozódott, hogy egész életében a hátán hordta ezt a kultúrát, rajta kívül más ugyan soha ki nem adta volna idegen földön e társulat legjobbait. Ő soha nem élt tarhálásból, tunyaságban, nem várta, hogy majd más tesz valamit helyette. A világ minden politikai büntetését megkapta miattuk, s most boros pohár fölé hajló életű ös-szomorúk vágnak ilyet a fejéhez. A háta mögött! Követeli, hadd nézzen a szemébe ezeknek a jól informált sunyiknak!

Hamar vége lett a telefonálásnak. S neve, arca soha nem lett a két ítélkezőnek.

Gy.-nek a hosszú és nyugtalan éjszaka során eszébe villant egy emlék. A felkentek vitát rendeztek a közösségi erkölcs megnemesítésének lehetőségeiről és útjairól, módjairól.

Amikor már tucatnyi széplélek fejtette ki: miféle módokon nemesedhet meg, széppülhet lelkében és erkölcsében a társadalom, a haza, Gy. nem bírta tovább, ő is szóra jelentkezett.

Megmondaná-e itt most nyílt bárki, hogy bármikor, bármilyen alkalommal kért-e számlát szerelőtől, javítótól, így emelve meg a munkadíjat az ÁFÁ-val, a saját kárára.

Nagy volt a csend, s a Gy iránti rokonszenv már megint nem növekedett társai között.

A BEÉPÜLT ÖRÖKSÉG

Gy. Kelet-Magyarországon született, s élete első tizennégy évét itt töltötte. Apja politikailag megbélyegzett ember volt, a falu jogi végzettségű volt főjegyzője, valamelyik félig írástudatlan, részeges kőművessegéd feljelentette az ÁVÓ-nál, hogy államellenes összeesküvést szervez. Elvitték egy hétre Debrecenbe vallasni, igen megtörtén, lila folttal tele érkezett haza, de soha nem beszélt arról a hétről. Később azt mesélte: a Kisgazda Párt megvédte, így állásában hagyták, ám a pártja talpára is hamar útilaput kötöttek. Akkor aztán úgy rúgták ki állásból, szolgálati lakásból, mint a sicc. A falu korlátlan tiszteletnek örvendő főnöke másnap reggel, immár tanítónő felesége után egy kisebb szolgálati lakásban ébredve, a község háza legrosszabban fizetett, beosztott írnoke lett.

Gy. semmi tragédiát nem fogott fel az eseményekből. Egy másik, izgalmas lakás, kertecske, disznóól, tekerős kút, hátsó udvar faskamrával, széntartóval és budival, a lakásban a megszokott bútorok, anya ugyanúgy főzött. Apán nem vette észre, hogy fél év alatt negyven kilót fogyott, hogy eljár inni a régi barátokhoz, későn, támolyogva érkezik meg, és sisteregnek a veszekedések. Azt már észlelte, hogy egyre gyakrabban jár be a megyei város kórházába, de hát ott Laci bácsi, a nagy tekintélyű sógor-főorvos viselte a gondját, gondoskodtak róla. Volt valamilyen műtétje is, s a végén valami rokantsági nyugdíjba tették, kevés pénzt kapott, de nem kellett naponta elszenvednie a községházára betelepített, félig írástudatlan káderek uralkodását és pusztító hozzá nem értését.

Apa élete büszkesége volt, hogy húsz éve alatt felvirágoztatta a falut, széppé, tehetősebbé, jobb hangulatúvá tette.

Ezekből a dolgokból azért sok apróság átszűrődött Gy.-be. Minél nyomorultabb volt az apja, annál görcsösebben ragaszkodott a becsülethez, jó erkölchöz, igazmondáshoz, hűséghez és egyéb fogalmakhoz. Anyja mániákusan hajtotta be rajta az „igazságot”, s mivel a hajdan igen nagyra törő, szép asszony hirtelen nagyot csúszott lefelé, ingerült mindennapjaiban úgy csattantak a pofonok, mint a taps a párt rendezvényein. Szinte mindenre ráfogta, hogy „hazudsz”, s már pofozta is. Gy.-nek nagy gondot jelentett a dolog, hiszen ő is komolyan ragaszkodott volna az „igazsághoz”.

A gyermek társadalom szigorú szabályok szerint élt, s ha valaki a másik háta mögött rosszat mondott az illetőről, de akár annak családtagjáról, barátjáról, bizony nagy pofonok csattantak, farba rúgások estek. Ebben az volt a kellemetlen, hogy az életkori etika szerint nem a nagyjából azonos korúak kaptak hajba, hogy legyen bizonyos esélyük, nem: a faluközösség erkölcsi rendje nevében a sokkal erősebb nagy fiúk „jártak el” (ököllel, lábbal) – így igencsak hatott a tanítás.

Ha valaki árulkodott, vagy bármilyen efféle vétséget követett el, azt éppoly gyorsan hordta szét a gyerektársadalom, mint bármi más jót vagy rosszat. Igen meg kellett gondolniuk, hogy mikor mit tesznek, mondanak, esetleg sutyorognak. Még ilyen mondókájuk is volt: „Árulkodó Júdás, nem kap piros tojást!” Ez a közösség büntetése.

Gy. természetesen X-es lett apja „bűne” révén, ami röviden azt jelentette, hogy „osztályellenség” gyermekét nem iskoláztatja a proletár diktatúra.

Így aztán ő nem mehetett semmiféle középiskolába. Végigpróbálták a megyei város minden gimnáziumát, apja egyre töltötte az ajándék pálkínásüvegeket, végül már a szakközépiskolákra is sort kerítettek. Ám minden igazgató, vezető szenvedő arccal mutatott íróasztalán egy listára, szomorúan nézett rájuk és megvonta a vállát: ő tehetetlen.

De nem olyan könnyen adták fel annak idején az emberek, hiszen egyetlen, bezárt országban éltek, ott kellett megoldást lelteni.

Az egész család, az ismerősök és a barátok nyomoztak. Végül megjött a csodálatos hír: a negyvenes években Andrassy Kálmán református pap nagybátyja továbbtaníttatott egy tehetséges parasztyereket (ez volt az egyház kötelessége), az le is érettségizett. (Persze a lélekre, a meggyőződésre nem voltak, nem is lehettek befolyással,

így ez az egyházi ösztöndíjas, tehetséges ember éppen Sárospatak függetlenített párttitkára volt 1958-ban. S mert abban az időben a jó tetteket nehezebben felejtették el, a párttitkár határozott utasítására Gy.-t az utolsó augusztusi napon, soron kívül vették fel a gimnáziumba és az internátusba.

Nos, akinek fogalma van az akkori sárospataki szellemről, a vakolatba is beivódó hagyományról, az tudja, hogy négy év ott meghatározza az ember életét. Az érettségig eljutva keveseknek voltak olyan világos, átélt fogalmai hazaszeretetről, köte-

lességről, felelősségről, tisztességről, puritán szigorrról és munkáról, mint az erre érzékeny diákoknak.

Egész élete minden törekvése és becsvágya az volt, hogy az arra érdemeseknek segítsen, hogy minden cselekedete hasznot és örömet okozzon a közösségnek és hazájának.

Talán ez a magyarázata, hogy csak 2006 februárjában szerzett tudomást róla: valami német internetes listán ügynökként szerepel. Megkérte egy barátját: kibányászná-e a dolgot az internetből, hogy lássa. Láttta magát a névsorban: Európa ocsmány szemete között.

Az előzmények talán magyarázzák, hogy nem tudott mit kezdeni az álnoksággal, ravaszsággal, sunyisággal. Nem volt eszköztára a rájuk adandó válasza, nem tudta gondolatban sem követni őket.

Egyszer, még a nyolcvanas években egy nyugati ismerőse mondta: ahányszor felbukkan nála egy magyar, rögvest rosszakat mond a többről, szinte mindenkiről. Ezt jól megjegyezte.

A nyolcvanas évek közepén fakadt fel, kezdett dagadni, áradni egymás megveszekedett rágalmazása, hazánk mocskolása belföldön, de leginkább külföldön. Mivel honfitársaink mindig különös hajlammal és képességgel viseltettek a múlt, a jelen és a jövő megfejtése iránt, a legelképezhetőbb prognózisok kerengtek körbe-körbe. A jól értesült belső körök ekkorára már bizonyára mindent tudtak a jövőbeli erővonalakról, kifizetőhelyekről és a fordulatról is átszivárgott a forgatókönyv némely részlete. S mert mindenki pletykált, no meg „értesüléseivel” fájdalmat okozhatott ellenfeleinek, még zavarosabb képletek cikáztak a levegőben.

Az érettségi után előfelvétellel jutott be az egyetemre. Egyéves fizikai átnevelő munkát kellett igazolnia. A debreceni Gördülőcsapágy Művekben dolgozott furatköszőrüsként, három műszakban. Sok örömmre és tanulásra szolgált.

Aztán a páratlan élmény, a magyar–német szak a KLTE-n Barta János, Bán Imre, Kovács Kálmán, később Yulow Viktor mellett, megbecsülésük, barátságuk sugárzó fényében. Első évesen megnyerte az egyetemek és főiskolák novellapályázatát. Az Alföld kiváló szerkesztői vették nevelő szárnyaik alá: sok volt a költő és szinte seholy prózaíró. E barátságok burkában minden tovább kristályosodott, ami a tisztesség, az igényesség és az erkölcs táján tenyészett.

Mivel sokat publikált, hamar szúrta szemet a KISZ-nek és a csahosoknak. A fővárosból fegyelmivel az Egyetemi Élet élére lefegyelmezett főszerkesztő őszinte véleményért kért a kommunista önkéntességről. A publikáció elő volt készítve, ellencikkek keretezték az irományát.

Utána, az ellene összehívott rendezvényen egy megzsarolt és beszervezett adjunktus tartott előadást az ő kispolgári lelkéről. A kari KISZ-titkár rázta, szaggatta a lapszámot: ilyen embernek nincs helye közöttük. Kizárták az ifjak vörös szövetségéből. Kicsit félt persze, hogy lesznek-e más következmények, de igazából megkönnyebbült. Hiszen ott volt Barta János, Baán Imre bácsi, Yulow Viktor, Kovács Kálmán és a többiek. Akkor már Imre Laci és Görömbei Andor is növekedtek a tudományban.

Akkor még a gyávák is becsülték a sokat kockáztató embereket.

1967-ben magas pesti elvtársak értékelték ki az Alföld egyéves irodalmi termését. Tóth Dezső és Rátkai Ferenc a pártközpont kulturális osztályáról az ő novelláját tartotta a legizgalmasabb írásnak. A hajnalba nyúló tivornyázás vége felé Baranyi Imre főszerkesztő borgőzősen megkérdezte: mit kérne tőle a sikerért. Mondta: nyugati útlevelet. Visszajössz? – kérdezte. Mondta: El tudod rólam képzelni, hogy nem? Imre benn ült a megyei tanács (pártbizottság?) elnökségében. Megszerezte az útlevelet.

1967 nyarán így jutott ki Franciaországba, az imádott országba négy csodálatos hétre. Stoppal, gyalog eljutott az Atlanti Óceán partjára.

De ekkor már nem csak a KISZ-szel volt baj. Bármi politikai zűr akadt az egyetemek környékén, bevitték. 1968-ban egy kihallgatása során egy őrnaggyal vitába keveredett, és a tiszt közölte vele: mindent tudnak róla, minden benne van abban a vastag dossziében, amit az asztalán ütogetett. Mi becsüljük az irodalmi aktivitását, de sokkal

több optimizmust várunk el magától, Gy. elvtárs. Az a dosszié azóta egyre dagad, dagad, szekrényeket kellene kitöltenie.

2015-ben, már az ÁBTL-ben kutatva, egy barátjáról szóló, övele kapcsolatos spicli-jelentésben bukkant a saját nyomára 1985-ből. A sokat foglalkoztatott ügynök a "Kritikus" a Gy.-nek szervezett június 3-ai író-olvasó találkozóról a szombathelyi megyei könyvtárban a következőket jelentette: „Nálunk minden hazugságra épül, az érvényesül csak, aki hallgat, aki megalkuszik, „benyal”, mert azt mondja, amit elvárnak tőle. A hazaszeretetet kiirtották az emberekből, nincs, elfelejtették tudatosan. Nincsenek eszmények, egyéniségek, főleg a fiatalok előtt. Mindenütt csak a gáncsoskodás, a tiprás megy, személyi összefonódások motiválják a dolgok alakulását, a fiatalok nem látnak perspektívát...” – Hát ilyesmiket mondott nyilvánosan Gy.

Szőnyei Tamás Titkos írás című, két hatalmas kötete óta aki akarja, tudhatja: ki kicsoda volt az ötvenes évek óta a nagy, belügyes játékbán. Idézett jelentőnkől szó szerinti idézetet is elfogadtak.

Ez idő tájt vendégeskedett Gy. a kecskeméti megyei könyvtárban. Kemény volt, ahogy szokott. Ám ezúttal beküldtek egy provokatort, aki húzta, heccelte, állandóan belekötött. S őbele lehetett. A könyvtáros avatkozott közbe, kínozóvá vált a párbaj. A közönség persze élvezte, ezért járt irodalmi estekre: a fiatalok nyílt szájára lehetett számítani.

Talán két hét telt el az est után, amikor felhívták a Bács-Kiskun Megyei KISZ-Bizottságról. Akkoriban Király Zoliék dolgoztak ott (Pozsgay jó árnyéka is hatott). Az egyik kedves, literátor fiú közölte vele, hogy most már nincs oka izgulni, Zoliékhoz egyeztetés miatt (mivel ott volt két képviselőjük), átküldték véleményezésre az intézkedési tervet. A provokátor bizony jelentett, bizony állománybeli volt, s bizony a Megyei Rendőrkapitányság már előkészítette Gy. letartóztatását „államellenes izgatás” miatt. A KISZ még röptében elkapta az ügyet, tanúskodtak, hogy sokkal szeledebb volt a vita, s az egyik fél durvasága miatt fajult el.

Hát ennek a papírnak azért meg kellett volna maradnia. Ha nem lett volna olyan fontos, hogy a róla szóló jelentések ezrei mind eltűnjenek szem elől.

A Nyugat-Németországban előkészített ellenzéki novelláskötetek, irodalmi estek, rendezvények, rádióadások és cikkek nagy mennyiségével nem tudni: hány ügynök foglalkozott.

Külön feladat lehetett csupán a telefonok lehallgatása, hiszen azon jól nyomon követhető volt a kötetek kialakulása.

Az egyetemen az első szigorlat után egyszakosították. Ennek az volt a célja, hogy a kritikusnak, irodalomtörténésznek, a tanszékre alkalmas és képes fiatalokról levegyék a két szak súlyát, s csupán egyetlen tudományra összpontosítsák az erejüket. Az intézet így biztosította magának a tanársegédi állományt s a minőségi utánpótlást.

A felszabaduló időben franciául kezdett tanulni, belevetette magát a buddhizmusba, a freudizmusba, az egzisztencializmusba, csupa tiltott diszciplinába. Ekkor vált világossá számára, hogy számára József Attila a legnagyobb költő. A freudizmus-

sal való kapcsolatára vetette rá magát. Professzora Szabolcsi Miklós (a marxista József Attila apologetája) Budapestről lejárva tanárkodott Debrecenben. Már oktatott a Sorbonne-on s ott várta vendégprofesszori helye.

Furcsa volt a kapcsolatuk. Tanára, s a XX. századra egyszakosítás miatt témavezetője becsülte, segítette, szerette is élénk agyát, mozgékony fantáziáját, de nem tűrte, hogy belekontárkodjék kisajátított költője ügyeibe. Gy. a nagy franciássága miatt is rajongott a valóban sziporkázó, villogó profért, s a sok-sok jóízű beszélgetés egyikén vetette föl neki egy párizsi ösztöndíj lehetőségét. A francia irodalom és szellem szerelme az éjgig habzott Gy.-ben, Most még nagyobb hévvel tanult franciául francia szakos barátai segítségével, s teljes gőzzel belevetette magát másik irodalmi csodáltja, Camus kutatásába. (Jól el kellett osztania a munkát, mert semmit nem hanyagolhatott el a speciális képzés sok területe között.)

József Attilát nem adta fel, tanulmányokat írt egzisztencialista és freudista oldaláról, s bár a professzor már elindította a minisztériumban a három hónapos Sorbonne-ösztöndíj adminisztrációját, a freudizmus miatt komoly súrlódások támadtak közöttük. (Olykor az imádott nagyok: Bartha János, Bán Imre, Yulow és Kovács Kálmán szeme előtt, olykor részvételével is kapott szemináriumi előadásokat, s jobban sikerült tanulmányait is publikálták. (Hogy ez miként folyt le a paraván mögött, azt Gy. nem tudta.)

József Attiláról megjelenő tanulmányai miatt Szabolcsi le-antimarxistázta, fenyegette, hogy szakmailag nem hajlandó elfogadni ezt a vonalat.

Végül hibátlanul sikerült államvizsgája s minden egyetemi teljesítménye mellett a prof. antimarxizmusért négyesre minősítette le a szakdolgozatát, s mivel az fél jegynek számított a diplomában, négyes lett.

A záró „események” után behívatta a szobájába, s megkérdezte: hogyan képzeled a jövőjét. Gondolja, itt a tanszéken, a professzor úr mellett nem számíthat állásra, mondta Gy. A tanár bólogatott, közölte, hogy a párizsi ösztöndíjat még egyszer megtámasztja – aztán elbúcsúztak.

1968 nyarán a megszokott menekülési útvonal következett, a vidéken bemértek és megbélyegzettek számára: irány a főváros.

Augusztus utolsó napjaiban kapott állást a Nemzetközi Előkészítő Intézetben. Az első napon érkezetlet volt, másnap kezdődött volna a tanítás. Az igazgató-helyettes, Hárs elvtárs a nagyszünetben hívatta, kezébe nyomta a személyijét: vége a munkaviszonyának. Döböntően kérdezte: miért, hogyan? Új információk érkeztek magáról. Vigasztalja, hogy még sosem keresett ilyen könnyen két heti bért. (A helyzet ismerői elmondták: nyilván akkor érkezett meg az egyetemről a politikai minősítése.)

Hát elkezdődött.

EGYEDÜL A PÁSTON

Hazaloholt. Egy kedves házaspárnál csövezett éppen – hogy a literátor férj a főváros egyik legaktívabb besúgója volt, azt csak most egy éve tudta meg. A lakásban csak a

központifűtés-szerelők dolgoztak. Hangosan átkozódott, szidta a politikát, a rendszert, majd elrohant.

Estefelé visszatérve egy koszos cetlin a következő ceruzával írott sorok vártak: „Kedves Tanár úr! Szomorú volt hallani, amit mondott. De ne eméssze magát. Jöjjön el hozzánk a Szerelőipariba, ha odafigyel, két év alatt technikus is lehet magából” Úgy meghatotta ez a pár sor (s úgy feldúlta a brutális, nemtelen eljárás), hogy pár nap múlva jelentkezett a vállalatnál. Az irodán az adminisztrátor lány elvette a személyit, közölte, hogy segédmunkásnak veszik fel, az órábéré 5 forint hatvan. Utána kérdezte meg: legmagasabb iskolai végzettsége? Egyetem. A nőnek kissé elakadt a szava, helyesbített: betanított munkás lesz 6,20-szal.

A Nádor utca 5-ben az ötemeletes épület teljes fűtési rendszerét újították fel, ott egy segédmunkásnak volt hely. Az öntöttvas elemeket cipelte a pincétől a tetőig – napi tíz és fél órában, szombaton csak délután ötig.

Bírta a munkát, de este nem volt ereje eleget olvasni, s a vasárnap kevés volt az írásra. Öt hét után eljött. (A KISZ-titkár élvezettel a hátára szórta a hegesztőből az égő szikrákat, s gúnyosan ismételte: volt nekik már diplomásuk, liliomtipró.)

A következő stáció az Aga utcai nevelőotthon: 15-18 éves, szociálisan veszélyeztetett gyerekek csoportja. Félévkor tizenegy bukás.

Élete egyik legnagyobb kihívása, legnemesebb feladata.

Ágybavizelő, notórius verekedő, satnyán fejlett, nemi rutinban bővelkedő lány, kész üzletember, kényszerből ide kerülő, minden jóra képes fiú és lány akadt közöttük. Magukra hagyott, megértésre áhítozó, tanácstalanul sodródó – szeretetre méltó gyerekek. Pár hónap múltán már estig bennmaradt velük, építészettörténeti, francia nyelvi kurzusokat tartott, rengeteget beszélgettek és (csavargás helyett) rengeteget sportoltak. A még elveszettebb általános iskolások között különösen sok volt az istenáldotta pingpongtehetség, velük tavasszal már négy aranyat nyertek a Budapest-bajnokságon. A kézilabdában is kitűnőek voltak (más sporthoz nem volt eszköz).

Kora nyáron csak azért nem nyerték meg a Balaton-bajnokságot, mert a döntő előtti edzésen eltört a bokája, s távollétében a gyerekek elbizonytalanodtak. Drága gyermekei a semmi zsebpénzükből étteremből hozták gipszes lábához, ócska kis albérlési szobájába az ebédet.

A nyugdíj előtti pótlékért az intézetben dolgozó, fáradt, gyakran ingerült, s könnyen, szinte rutinból pofozó tanárok, a párt kegyéből ott trónoló igazgató uralta régóta az intézetet. Az ő magatartása, s annak hatása lázító ellentétbe került az övékkel. Mindkét oldalon forrni kezdtek az indulatok, egyre kínosabb helyzetet teremtve az elhivatott, vérbeli pedagógusok számára. Ha ömellé állnak a vitákban, a direktor elvtárs magas pártkapcsolatai miatt az állásuk bánja. S 1968-ban nem volt tanácsos nyíltan ujjat húzni a párttal.

Ekkor jött közbe egy telefon.

Valami útlevél osztályról keresték: menjen be a Rudas László utcába.

Azt hitte, végre válaszolnak egy éve, még Debrecenben beküldött tiltakozó levelére. Nem adták vissza a „nyugati” útlevelét, s ő dühödten hivatkozott „demokratikus” jogára: az az ő személyes okmánya, juttassák vissza hozzá, pecsét nélkül úgysem utazhat.

Olajos bőrű, igen alacsony és mérhetetlenül széles, göndör hajú, negyvenes férfi fogadta. Németh Gyulaként mutatkozott be igen szívélyesen.

Gauloise cigivel kínálta, mondta: tudja, hogy ez volt a kedvence Párizsban, s vár rá, hogy ezt szívhasssa, ha megkapja az ösztöndíjat. Visszakapja az útlevelét? Nem! Ők nem útlevél-osztály. Elképzelte, kicsodák. Füstöltek, várt, a fickó mosolygósan vizsgálta. Nem mondaná, hogy nem izgult.

Közölte, hogy sokat tudnak róla. Például, hogy 67-ben 5 dollárt csempészett ki a határon. Nem, válaszolt, pontosan hatot. Annyit bírt fél év alatt összegyűjteni. Jó, ez még nem nagy baj, mosolygott a férfi. Tudják, hogy sok barátja van, sok novellája, kritikája jelenik meg. Várt. Nekik segítségre lenne szükségük, hogy tisztábban ítélhessék meg a helyzetet, az embereket. Sajnálja, mondta, ebben nem segíthet. Ha sokat tudnak róla, tudhatják, hogy soha nem lenne képes és hajlandó jelentést adni bárkiről. (A gombóc fel-le futott a torkában.) A fickó mustrálta, elkomorodott. Tudja, hogy alkalmazhatnánk durvább módszereket is? Tudja, mondta, tart is tőle. De a helyzeten ez nem változtat. Szeretne a Sorbonne-ra menni? Igen, nagyon szeretne, de az sem változtat a helyzeten. A fickó újabb cigarettával kínálta, nézték egymást. Tudják, hogy nagy hazafi. Igen, így van. Biztosan nem viselné el, ha a hazáját támadás érné – kívülről. Nem, mondta, nem szívesen viselné el. Lehet ez a jövődöbeli platformjuk? Hát, lehet, de pontosan addig, ameddig ő egyetért vele. Semmiféle jelentés sem szóban, sem írásban. A barátairól, az irodalomról szó sem lehet. Ömlött a verejtek a hóaljából.

Ezután következett egy bonyolult alkudozás-fenyegetés, amit a göndör hajó egyedül folytatott le, s furasága miatt oldotta Gy. félelmét.

Majd végül megegyeztek, hogy aláír egy papírt, amiben vállalja: ha külföldről vagy külföldről tudomására jut hazája elleni támadás, azt jelenti. Aláírt egy semmitmondó íven két tucatnyi sort.

Elszívtak még egy Gauloise-t, a fickó kedvesen fecsegett, Gy. nem tudott odafigyelni rá. Majd jelentkezik, állt fel és nyújtotta a kezét Németh elvtárs.

Fel volt adva a lecke, csak nem tudta: milyen lecke.

Kora nyáron jelentkezett újra a férfi, egy presszóba hívta. Újra kezdődött a dekázás. Jó, tudomásul veszik, hogy nem lenne hajlandó beköpní senkit. De az stimmel, hogy igazi hazafi, ugye? Igen. Fenntartja az igényét a párizsi ösztöndíjra? Szeretné, de a két dolog nincs összefüggésben. Megegyeztünk. A kövér, tányérképű férfi megint elkanyarodott, mesélt a szépséges Párizsról, de hallgatott róla: miként volt ott. Aztán megint minden lezárás nélkül elbúcsúztak.

Az intézetben az igazgató és a durvább tanárok ugyanúgy bántak a nagyokkal, mint azelőtt. Ám azok már majdnem felnöttek voltak, nem túrték. Vasárnap az igazgató albérletéből berendelte, hogy oszlassa fel a nagyfiúk fenyegető gyűrűjét a lakása

előtt. Valamilyen kisebb szemtelenség miatt a férfi jól szájon vágta a legvéznább gyereket, de a nagyok elől épp csak be tudott ugrani szolgálati lakása ajtaján. Azok leültek a lépcsőre és be-bekiabáltak: Gyere ki te dagadt disznó! Ez pontosan előrevetítette a sorsukat.

Júniusban feloszlatták, szétszórták a serdülő csoportot, GY.-t elbocsátották. Utolsó estéjükön könnyes szemmel ünnepelt a gyerekekkel. Kapcsolatuk évtizedeken át nem szűnt meg – hosszú évekig kísérte tovább néhányuk sorsát.

Megint utcára került. Ki a rengeteg, ötletektől duzzadó, a rendszertől idegenkedő, berzenkedő fiatal közé. Az egész belváros az ő csoportjaiktól zszibongott este és éjjel,

kávék mellett szüntelenül meg akarták váltani a világot, s hatalmas hálózatuk miatt rengeteg dologról tudtak. (A beépítettek pedig óróluk tudtak mindent.)

Júliusban hívták egy alakuló folyóirathoz, a Műgyűjtőhöz. A Képcsarnok Vállalat indítaná, a Propaganda Osztály nagyhatalmú ura, a kecskeméti katonai repülőtér volt politikai tisztje lenne a felvigyázó főnökük, s a hatalmas, kereskedő cég kortárs festőinek menedzselése lenne a dolguk.

Főszerkesztő Sz. Gábor lesz, aki igen furcsa dolgok miatt menekült föl a fővárosba, de pontosat senki nem tudott róla, csak azt, hogy „esztéta”. Gy. lenne „a” rovatvezető, s egy okos, kedves hölgy a mindenes titkárnő és egyúttal tördelő.

A „Művészet”, a hatalom által fölkent folyóirat akkor ős-balos volt, a szocialista realizmus zászlóvivője. Ők lettek volna titokban a modernizmus reménysugarai. Az első számban a programadó cikktől kezdve sok mindent ő írt meg. Úgy számítottak, hogy a jelentős magángyűjtemények bemutatásával föltörhetik a mindenható szoc-reál egyeduralmát. Csodálatos embereket, gyűjtőket, egy addig ismeretlen, sziporkázóan szép magyar képzőművészet mesterdarabjait ismerhette meg és mutathatta be. 1970 őszét írták.

A minisztériumban meglődült a régóta szundító francia ösztöndíja ügye. (Albert Camus kutatására kapta, Szabolcsi professzor segítségével.)

Újra jelentkezett az ő sűrű növésű Némethje. Kissé zavarosan tudtára adta, hogy pontosan követte a sorsát az Aga utcában, de akkor már látta ezt a lehetőséget is, ami megint Párizshoz viszi közelebb. Alig értelmezhető történeteket adott elő az ösztöndíj ügymenetéről, hogy azért mégis sok mindentől függ az az utazás. Hirtelen figyelmeztette a párizsi Magyar Műhelyre (mintha rég nem lett volna kapcsolatban velük, közölték is), Párizsról mesélt kissé bugyuta „vicces” történeteket, mint aki nagyon ismeri a várost, de soha sem utalt rá, hogy mit csinált ott. El-elpötytyentette: lehet, hogy véletlenül találkozhatnak odakinn.

Remegett a várakozástól, hogy viszontláthassa az 1967-ban megismert és megszeretett drága Szenes Árpádot, feleségét Vieira da Silvát, Hajdú Pistát (Etienne Hajdu), Kolos Vary Zsigmondot, Pán Mártát, Pátkai Ervint és a többieket.

Aztán nagy nehezen csak megszületett minden határozat, ösztöndíj (s annak odakinti kiegészítése a konzulátuson). A határidő is kimászott a burokból. Komolyan készülődhetett – már a fogadón múlt minden.

A lapnál csökkentett fizetéses szabadságot kapott, elfogadták, hogy kiépíti a francia képzőművészeti folyóiratokkal, a nagy emigráns művészekkel a kapcsolatot, cikkeket ír odakintről, rangos szerzőket szerez a folyóiratnak.

Szerzett rengeteget, a L Oeilt, a L art Vivant-t, Les Lettres-et, csereegyezményeket kötött, cikkeket hozott a legjobb szakíróktól, egy kisgyermek örömeivel és egy álmodozó fékezhetetlen buzgalomával hajtott. Mintha nem tudta volna, hogy talán még át-átjön egy küldemény a határon, ám azt megjelentetni, fordíttatni, publikálni soha nem engedik.

Camus-t el is felejtette, élt a szerelmeinek, az új barátoknak, a város és a képzőművészet csodáinak. És hát a csiklandozó, elegáns és izgalmas francia szellemnek. Rengeteg új baráttra tett szert, akkortájt talán ő ismerte legjobban (gyűjtötte és dokumentálta) az emigráns magyar képzőművészetet. Éjjel-nappal tanulta a csodált nyelvet, s nagyon figyelt, hogy már másfél hónap múltán is „párizsi akcentusa” legyen.

(„Barátja” nem hallatott magáról, igaz, eszébe sem jutott.)

Ám ott vágta mellbe egy nagyon különös történet. Azt mesélték az emigráns magyar literátorok, hogy a festő H. mindent beköpött róluk a belügynek. Biztos forrásból tudják. Vakon elhitte – lehetne hitelesebb forrás, mint ők? Ugyan minden, amit tudott H.-ról, ellentmondott a rágalomnak. Kevés olyan következetes, önsorsrontó antikommunistát ismert, mint ő. Hogyan is van ez?

Erre csak akkor eszmélt rá, amikor talán tíz év múlva egy Svájc-ból hazánkba került, s alapvető becsületességében megrendíthetetlen barát zavarodottan elmesélte: ő ugyan emberismertével összeegyeztethetetlennek tartja, mégis elmondja, hogy a nagyon divatos, szép és hiú prózaíró, M. azt meséli róla: belügyes. Odarohant az ünnepelelt idolhoz és dühösen számon kérte, hogy normális-e. A nagy ember kissé zavarodottan, de simán letagadta, hogy ilyet mondott volna.

Ekkor nagyon megdöbbsent.

Honnan tudhatták a párizsi emigráns literátorok, hogy épp M. jelentett róluk? Ők voltak belügyesek, vagy a belügynek volt fontos, hogy ilyen autentikus forrás külföldről terjessze a rágalmat? Kit küldtek hozzájuk a „holtbiztos információval”, akinek vakon hittek? Hogy kivédhetetlen legyen.

Honnan tudhatta M. hogy Gy. belügyes lenne? Ki volt az a föltétlen hitelű barát, aki vitte a terjesztendő hírt a leghitelesebb forráshoz? Mi volt a cél, mi volt az ára? A célról kezdett formálódni valami az agyában, mióta olvasott pár dokumentumot a hitleri dezinformációs szervezetekről, később az NDK-ról.

Abszolút hiteles, jól ismert személyt kell felhasználni a rágalom szórására, hogy bemocskoljanak egy veszélyesnek ítélt, vagy épp megvesztegethetetlen fickót. Először (nagyon rövid ideig) hírszóró, rögtön utána célobjektum lett. Hány ezren váltak így a „cég” eszközeivé?

Mire hazatért, kirúgták a főszerkesztőt, s egy Moszkvából hazatért közgazdászt raktak a helyére. Még így is ment az üzem, hiszen a nyárra készült a külföldi magyar művészek első nagy tárlata a Múcsarnokban. A szervezéssel megbízott Passuth Krisztinának szerezte, gyűjtötte a dokumentációs anyagot. Krisztina mesélte: az 56-osokat csak akkor fogadják be, ha ők jelentkeznek. Ezer telefon, ezer könyörgés: gyertek, jelentkeztek. (A nagy öregeket nem fenyegette veszély, ők lelkesen készülődtek leadni anyagaikat a depókba.) Ő a Műgyűjtőbe íratott nagy cikket a hazatérőkről, ő pedig a Kortársba írt tanulmányt.

Passuth Krisztina elindult egy kamionnal hazahozni a kiállítás anyagát. Nála volt egy boríték, amit csak a határon túl bonthatott fel. (Gy. így tudta.) A borítékban az állt, hogy csak az emigráns művészek képeit hozhatja haza, a disszidensekét nem. (Hiszen a nagy emigránsok, ha tudomást szereznek erről a diszkriminációról, nem járulnak hozzá műveik kiállításához.)

Aztán itthon is közölték, hogy ez a helyzet. Azt dühödten elérte, hogy az 56-osokról szóló részeket üresen hagyja a nyomda. Így jelent meg. Őt azonnal kirúgták. Munka nélkül maradt, halálosan szerelmesen Párizsba.

Göndör hajú barátja más húrokat kezdett pengetni.

Ha igazán ennyire vágynak Párizsba, ha ennyire szüksége lenne a csodálatos városra a boldogságához, visszamehet Franciaországba, ő segít elintézni. Természetesen akkor nekik kell dolgoznia, amiért cserében természetesen az egzisztenciájáról is gondoskodik.

Első döbbenetében tiltakozott: de hiszen neki akár a hátáról, ötszáz méterről is látják, ha hazudik. Hogyan lehetne hírszerző?

Havonta, kéthavonta találkozotunk, a sűrű göndör gyözködte, ő ismételte magát.

(Születi egyetlen, kései gyereke volt. Most akarták pénzé tenni mindenüket, hogy vegyenek egy lakást a fővárosban, összeköltözzenek. Elképzelhetetlennek tartotta, hogy magukra hagyja idős, megroggyant szüleit.)

1970 októberétől felvették fizetés nélküli gyakornoknak a televízió irodalmi osztályára.

A téli könyvvásárt, a karácsonyi irodalmi műsort már ő „szerkesztette”. (Csak az elvégzett, s bemutatott műsorokért kaptak pénzt.) Sokat, eredményesen dolgozott. 1971 márciusában aztán a politikus vezetők közölték vele, s egy másik tehetséges gyakornokkal, hogy ők „rossz hivatalnokok” lennének. Két másik, a hatalomba született, semmit nem produkáló fiatalat véglegesítettek.

Újra az utcára került.

Egyre hevesebb lett Németh elvtárs nyomása, hogy menjen ki kémkedni Franciaországba. „Barátja” elmagyarázta: nem sok babér terem itt neki, látja, immár két éve minden állásából kirúgják, lehet, hogy ő összeférhetetlen, lehet, hogy mindenhová követi az a politikai papír az egyetemről. De az is lehet, magyarázta hamiskásan hozzá hajolva, hogy ő olyan mozgékony, annyira impulzív, hogy egy Párizs típusú város szabadságfoka kellene a természetéhez.

Végül azzal rázta le magáról az agitálást: semmiképpen sem lenne képes magukra hagyni a szüleit. Bármiféle erőszak csak önmaga ellen fordított erőszakot ér el nála. A sötét bőrű férfi kicsit belefáradt az agitációba, kicsit ijesztgette volna, hogy sehol nem túri meg, s hogy ő is megvonhatja tőle a jóindulatát.

Nem jutottak semmire. A fickó végtelen, unalmas kedélyét ugyan nem lehetett megtörni, de az sem reménykedett, hogy őt ráveszi az emigrálásra.

Ilyen kedvtelen, neki-nekiveselkedések között telt az idő.

Nagybátyja közben szerzett egy hamis munkahelyet egy vidéki ÁFÉSZ-nél. „Dekorátor” lett, egy ezres ütötte a markát a leadott munkakönyvért, a dupláját vették fel a nevére.

Soha többé nem akart állami, függő állást, hogy ne rúghassák ki, hogy többé ne legyen kiszolgáltatva a göndör manipulációinak, szorításának.

1970-ben megjelent az első regénye. Sokat publikált. Kezdeti neve lenni.

Nyugdíjas szülei felköltöztek Budapestre. A közös kis lakásban a végtelen sok, nyomorult albérlet után lett egy 4,5 x 3 méteres szobája, végre együtt volt minden könyve és a saját fürdőszobájukra, vécéjükre járt.

Felvették az Írószövetségbe. Beléphetett a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja Irodalmi Szakosztályába. Személyijébe bekerült: ez a munkahelye, beosztása: „tag”. Nem volt többé KMK (közveszélyes munkakerülő), nem vihette el minden arra járó rendőr.

Esélyei javultak.

Már korábban kezdett átállni a független, önfenntartó életre. Írt, műfordított, dramatizált a rádiónak, hangjátékokat írt, négerként forgatókönyveket gyártott a televízió sztárszerzőinek, könyvek hegyeit lektorálta. De hát valójában a tolmácsolásból élt. Eleinte franciául és németül, később a német piac erőssége miatt egyre inkább csak németül.

1973-ban négy hónapon át tolmácsolt az „Árpád a cigány” című, iszonyatosan bugyuta 13 részes nyugatnémet televíziós sorozat német rendezője és a francia főszereplő, Robert Etcheverry között. Rengeteg pénzt hozott a napi 12 órás munka, ebből vette első Lada kocsiját, amivel aztán már önállóan szállíthatta a vendégeket – s a kocsit többet hozott, mint a tolmácsolás.

Göndör hajú Németh Gyuszija egyre bágyadtabban és sokkal ritkábban szorongatta a „kémségre”. Félévenként találkoztak, a kávézásnál elképesztően bugyuta tör-

ténetekkel szórakoztatta, 172-vel száguldó Wartburgokról, kémgyanús távfutó vak emberről és hasonlókról. Nem sürgette igazán, de nyilván kellett neki a statisztikájába.

Egyre gyakrabban hívták meg Nyugat-Németországba, Ausztriába, Svájcba jó nevű irodalomtörténészek, intézmények, kultúrpolitikusok. Egyre többet publikált a bűnös Nyugaton is.

Hosszú ideje betiltott regényei jelentek meg itthon (egyikük 1971-től 78-ig várt az „engedélyre”). Ha a megírás időpontjait vesszük alapul, igazán modern író lehetett volna, hiszen sok, rendhagyó munkája hamarabb született meg nagy sztárok hasonló könyveinél.

Iskolát teremthetett volna, ám annyiszor tiltották be a megjelenését, zárták el az utazás lehetőségétől (néha még a „piros” útlevelét is elvették), hogy mind dühösebb, mind „politikussabb” lett. Kezdett „csakazértis” rendszerellenes könyveket, novellákat írni. Így alakít át valakit a diktatúra, hátrányára.

1975-ben a nyugat-berlini DAAD művészprogram zsűrijében három jó barátja ült. Ők vitték be pályázatát – egyéves, fantasztikus ösztöndíjat ítéltek meg neki az

év őszétől. A minisztériumban húzták, halogatták az ügyet. Töprengtetett rajta: vajon örökké mosolygó őrnagy elvtársa keveri-e a kártyákat. (Igaz, kevert ő elég bajt maga ellen.)

Ez idő tájt adta föl a függetlenségét. (Számptalan, őszintén megélt és vállalt szerelem között sodródott a kedves, önzetlen vagy önző lányok, asszonyok között.)

Felesége üzletelős családja jóvoltából igazi, saját (leválasztott) lakásuk lett egy villanegyedben.

Apja egyre többet betegeskedett, műtétek során át látogatta naponta a kórházban.

Mégis, nagyon vágyott arra a berlini ösztöndíjra: tizenkét hónap gondtalan jólét – mi csodálatosabb egy író számára. De hát nem engedték.

Mindig volt valami indok, mindig jött valami politikai vétség, túl éles beszéd, engedély nélküli publikáció nyugaton, s a válasz rá betiltás, eltiltás.

Írt, mint egy örült, s egyre inkább ellenük. Az író-olvasó találkozókon nem a könyveiből olvasott fel, inkább politizált, beszélgetett a vidéki hallgatósággal. Provokálta a sorsot, sikerült: mindig visszautóttak.

Egyre inkább körbefonta felesége látszatra, ragyogásra beállt életmódja. Nagy szerelmük közepette kezdett rosszabbul írni: felületesebben, laposabban.

Két és fél év alatt megért benne az elhatározás: ez a házasság, ez a szerelem egyiküknek sem szolgál a javára. Eldöntötte, hogy (bármilyen szerelmesen, de) elválik.

Megint vissza a szülőkhöz, a szobájába.

Eszméletlenül sokat dolgozott: tolmácsolt, lektorált, fordított, írt. Akkor kevéske pénzből is rengeteg olcsó építőanyagot lehetett vásárolni. Így vett részletre Pilisvörösváron egy 120 m²-es telket és ugyancsak részletre egy Erdéért 43-as faház elemeit. A gazból elzavarta a fácánokat, lekaszált a telket. 120 napon át reggel hatkor indult és este hatkor tért haza. Leginkább egy szelet kenyérral a táskában. Egyedül ásta, betonozta ki/be a ház alapjait, a vízvezetékét, az emésztőt. Felépült a ház, teraszt épített, falat festett, mázolt, s elkezdett hulladék fából bútorokat építeni.

(Közben kifejlődött a nyombélfekélye.)

Barátait akkor hívta segíteni, amikor a kerítést rakták le: az semmiképp sem megy egyedül. Ekkor találkozott Edittel. A házikó finomabb berendezését már együtt csinálták 1978 augusztusában.

(1976. október 22-én Nyugat-Berlinben irodalmi estje volt. Mire hazaért a „tilos útról”, hiszen az NDK „területén át” repült be, teljesen illegálisan), már megjelent a sajtóban nagy körítéssel a huszadik évfordulás irodalmi és politikai estje híre. Újabb egy év tilalom.)

Tekintélyes kinti barátai miatt kikényszerített, kisebb utazásokat engedélyezték, a „nagyot” nem. (Hiszen rengeteg alkalommal hívták meg a barátai és a jól ismert kulturális intézetek.)

A DAAD látta, hogy Gy.-t nem akarják kiengedni az éves ösztöndíjra. Volt neki egy régen dédelgetett álma, már régóta készítgette elő: mivel a legfiatalabb magyar író 55 éves volt akkor a német könyvpiacra, szerette volna megjelentetni egy jó kiadónál az igazán tehetséges magyar novellisták legifjabb nemzedékét. Ezt odakintről,

de idebenn is úgy meg lehetett támogatni, hogy végül kiengedték a hivatalosan megpályázott és megnyert 3 hónapos DAAD ösztöndíjra. Tudta, igen sok ezer kilométert kell utaznia, fölkeresni minden jó barátot és kiadót az egész országban, amíg valahol el tudja helyezni a csupa ellenzéki szerzőből álló antológiát.

Gyuszi barátjával nagyban poshadt a kapcsolata. Elmesélte neki: szeretné, ha segítené Edit kiutazását utána két hétre. Egy barátja küld neki meghívó levelet (anélkül akkor nem utazhattak).

1979 őszén utazott ki. Pár hét múlva Wilfried Belkenheid barátja küldött Editnek hivatalos meghívó levelet. Behívták a belügybe, egy szemét tiszt kérdezgette: mennyire ismeri a meghívóját. Edit mondta, hogy párszor találkoztak Budapesten, amikor a férfi itt volt Gy.-nél. A belügyes gúnyosan úgy vélte: ennyi nem elég a meghíváshoz. Edit mondta: a párom egyik legjobb barátja. De maga nem ismeri annyira jól! „Ha lenne tőle három törvénytelen gyerekem, az jobb lenne? – tört ki Edit. Elutasították a kérelmét. Gy. őrvjngő leveleket írt haza, gyalázta a rendszert. Volt, amelyik levelet újjal szakítottak föl ijesztgetésként. Két és fél hónap múlva (3 helyett) hazajött, nem bírta a szerelme nélkül. (Attól kezdve sem őt, sem a családot soha nem hagyta el három hétnél hosszabb időre.)

Gyuszijának dühösen nekiment, az zavarosan magyarázta, hogy nem volt rálátása az ügyre, ő is külföldön volt, mire Gy. dühöngött: itt nem elfoglaltságokról és magyarázatokról van szó, hanem az adott szó becsületéről. Összevesztek, s ettől kezdve többé még langyosabb sem javult a kapcsolatuk.

Kinti útja során sikerült rábeszélnie a nagy tekintélyű Hoffman und Campe kiadó főszerkesztőjét, hogy adja ki Nyugat-Európában a legelső, fiatal keleti (magyar) novella-antológiát. A nagyszerű, meggondolt és kiterjedt kapcsolatokkal rendelkező Hildegard Grosche műfordítóval együttműködve építették fel a kötetet. Ebben indíthatta Esterházy Pétert, Bereményi Gézá, Császár Istvánt, Horváth Pétert, Pályi Andrást, Simonffyt, Tandorit és Nádas Pétert.

Sok nyugati, írói karriernek ez a kötet a gyökere. 1982-ben jelent meg, s ahhoz képest, hogy csupa ismeretlen szerzőt publikáltak, háromezer példányban adták el. Ez nagy eredménynek számított. Persze: Gy. hónapokon keresztül riadókézsülségbe elhelyezte minden barátját újságoknál, rádióknál, tévéadóknál, hozzátett egy saját, kéthetes könyvbemutató túrát – így aztán ötvennél több recenzió segítette a könyv érvényesülését.

A vörösvári prérin a faházban éltek aztán Edittel éveken át tavasztól késő őszig, télre behúzódva valamelyik szülői ház egyik szobájába.

1980 márciusában Zöld Ferenc behívta az Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületébe. Tudta, hogy beszél idegen nyelveket, sokat járt nyugaton. A Kiadói Egyesülésnek van egy angol/német/francia nyelvű negyedéves folyóirata, eléggé lecsúszott lap, de az Unescoból hazatért K. elvtárs oly gyatrának tartja a felelős szerkesztői fizetést, hogy elvtársai a duplájáért átviszik (nyugdíj előtt) egy nagy kiadó

propaganda osztálya élére „dolgozni”. Elvállalja-e ennyiért? Mesés volt a lehetőség, hogy önálló képet alakíthat ki külföldön a hazájáról. Elvállalta.

Bekerült a ronda, Vörösmarty téri irodaház tizedik emeletére, a MKKE-be vagy ahogy hívták: Mekekébe. Az igen széles műveltségű H. Pista szerkesztő kollegájával elkezdték rendbe rakni a lapot.

A magyarul Idegen Nyelvű Könyvszemlének nevezett negyedéves folyóiratnak az volt a dolga, hogy a magyar könyvkiadásra támaszkodva (ebben benne foglaltatott a zene, a képzőművészet, építészet, a népművészet, a történelem, a tudomány és a körttük lévő területek is) mutassa be Magyarország kulturális arculatát. 1980-ban már bőven volt annyi izgalmas könyvkiadó, volt elegendő kítűnő irodalom, történelmi, tudományos és művészeti munka, hogy negyedévenként kiválaszthassanak s írhasanak 16-18 európai érdeklődésre is számot tartó kötettről. S volt annyi okos, jól képzett, szakmailag felkészült, jó tollú ismerős, hogy a könyvek **ürügyn** szenzációs cikkeket írathassanak a magyar kultúra és tudomány spektrumáról.

Az addig szemétkosárba dobált lap elkezdett feltámadni. Egy év sem telt bele, amikor az elvtársak behívták a minisztériumba. A „bizottság” kérdezte: hogyan képzei el, hogy a saját elképzelése szerint csak úgy szerkeszti a lapot. Eddig mindig hosszú konzultációk eredménye volt minden (olvashatatlan, olvasatlan) példány. Azt válaszolta: azt akarják-e, hogy hazájuk egy izgalmas, színvonalas kultúrájú, művészeti, rokonszenves országként jelenjék meg három nyelven az egész világ előtt, vagy egy belterjes, belföldi, érdektelen propagandalapot óhajtanak. Ő úgy gondolja, hogy elég jól ismeri Európát, az ottani értelmiség ízlését, s jobb lenne megvárni az új koncepcióban szerkesztett periodika sikerét – vagy bukását. De azért mégis, azt egyeztetni kellene rendszeresen, erőlködtek az elvtársak és elvtársnők. Ennél a gyatra fizetésnél, mondta Gy, ő szabadúszóként lényegesen többet keresett, neki ez nem kenyérgkérdés. Ha egyetlen egyszer „laptervet” kérnek tőle, azonnal elhagyja a szerkesztőséget.

Egy alapkérdés azonban őt magát nem hagyta nyugodni. Tudta, hogy hazudik, hogy egy olyan kulturált, vonzó ország látszatát kelti külföldi olvasóiban, ami nem felel meg a féldiktatúra valóságának. Ugyanakkor végre a saját ízlése szerint mutathatja be végre szeretett hazáját. A dilemma: sminkelni a rendszert kultúrája értékeivel vagy csupán opponálni? Békén hagyták, s ő az elsőt választotta. A példányszám pedig emelkedett, emelkedett. Nyugaton reklámra nem is gondolhattak, de a pár ezer példányból nyolc év alatt, pusztá fülbesúgásos propaganda révén 13.500-ig mászott fel.

Közben 1981-ben megszínálták a Frankfurti Könyvvásárra a magyar különszámot, 1986-ban a Moszkvai Könyvvásárra a szintizta ellenzéki orosz különszámot. A legnagyobb dobás talán az Sz. Lacival közösen kitalált és megszerkesztett Hungaria Litterata kötet volt, ami a folyóirattal együtt az 1985-ös budapesti „Helsinki Utótálkozó” szellemi sztárja lett. Csak őket kettőjüket tiltották ki a vendégek közül.

1981 vagy 82-ben a fulladt, unalmas találkozásokba belefáradt Németh Gyuszi megkérdezte: van-e kifogása ellene, ha egy barátja szeretne megismerkedni vele? Miután

elismételte: politikailag kritikus véleményét rendszeresen publikálja, mivel továbbra sem hajlandó semmiféle „jelentésekre”, nem érti, mi a fenének kellene egy másik, értelmetlen ismeretség? Ó, mondta Gyuszi, csak egy-két beszélgetésről lenne szó, természetesen az ő feltételei szerint. Próbálja ki, ő kéri, nem lesz semmi komplikáció, bármikor kiszállhat.

Így ismerkedett meg Lőrincz elvtárrsal. Annyira jelentéktelen ember volt, amennyire csak lehetett. Himlőhelyes, kopaszodó, tésztás arc, ravasz sötét szemek. Ő szívesen lenne időnként beszélgetőpartner Szabó Gyuszi után. Tehát nem Németh, gúnyolódott Gy. Nyilván ez is hamis név.

A magyar közélet igen gyakran legendákban élt, azokat gyártotta, értelmezte, alakította. A XX. században volt elegendő évtized, amikor nem volt hiteles, a közösség által ellenőrizhető, elfogadható hírforrás, sutyorgásokat, féligazságokat, vagy tudatosan terjesztett képtelen információkat csócsált egy egész ország. S még azt is belső megosztottsága, etnikumai, kulturális táborai szerint – igen gyakran a többiek ellen. Jószerivel azt mondhatnánk: az alakítja a valóságot, aki termeli a/z ál/híreket. (Ennek van alapos áthallása a mai világra.) Ám akkor nem voltak hírek! Minden titok volt a szocializmusban, hatalmas politikai apparátussal őrzött titok. Ennek infantilizmusa odáig ment, hogy az ellenség (és a saját lakosság) megtévesztésére az NDK-ban minden útjelző táblán tévesen adták meg a távolság kilométereit.)

Ha beleolvas az ember az ABTL levéltárában egy vidéki egyetem titkosszolgálati anyagába, jelentéseibe, a hatvanas-hetvenes években, két dolgon döbben meg. Az egyik, hogy miféle jelentéktelen, még politikailag is érdektelen, vacak kis jelentéseket írtak az ügynökök tartótisztjeiknek, s azon át a megyei ÁVH nagyhatalmú őrnagyának, aki az elhárításért felelt. A másik, hogy micsoda elképesztően igénytelenek, műveletlenek voltak az elhárítás tisztjei. Mintha csak a papírsaláta mennyisége számítana. Persze a „Hengerész” alkoholista fecsegése mellett „Dézsi” sokkal színvonalasabban jelent éveken át az egyetemi elitről, látszik, hogy utálja a dolgát, ki-kitör, de aztán megint kordába szorítják, s árad a valójában lényegtelen hírtömeg a professzorok magánéletéről, társadalmi nyilatkozatairól.

Ha az ember a másik oldalról, a regnáló hadnagy-főhadnagy-őrnagy-alezredes szakmai pályafutását, életrajzát szemezgeti, bizony meglepődik a nagy ember „alacsony” viszonyain, gyatra képzettségén, helyesírásán, szellemi színvonalán. Mintha nem lenne választék. Néha le-leszúrák őket, kritizálják, feladatokat állítanak eléjük, ám a változásnak nincsen nyoma.

Ilyen módon arra gondolna a kutató elme, hogy semmire sem becsülheti ennek az erőszakszervezetnek a munkáját. Ám ha az eredményre gondolunk, a sok ezernyi magasan képzett, beszervezett értelmiségire, a megnyomorítottak, állandó megfigyelés alatt tartottak, zaklatottak és bebörtönözöttek tömegeire, nem igazolódik az első látszat.

A hiteles valóságot az irodalom és értelmiség titkosszolgálati kontrolljáról Szőnyi Tamás 2012-ben megjelent, *Titkos írás című* (1956 – 1990, Állambiztonsági szol-

gálat és irodalmi élet) alcímű, hatalmas, kétkötetes műve óta tudhatjuk elég világosan. Nyilván maradt bizonyos százaléknyi anyag felderítetlen, hiszen minden valóban érdekes és pikáns anyagot volt ideje eltüntetni a fordulat tájékán s a még utána is sokáig aktívan működő „III/I.-II.-III.” csapatnak. Mégis, a mindennapi működést Szőnyi elképesztő pontossággal feltérképezte és hozzáférhetővé tette.

S belemélyedvén könyvébe, az ember elámul: micsoda pénz és energia volt készen ebben az időben teljesen átluggatni a társadalmat, korlátlan mennyiségű ügynököt beszervezni, ha új „ügy” bukkant fel, azonnal új csapatokat szervezni köré.

A másik döbbenet, hogy kitűnő nevű szakmabéliek (kritikusok, írók, kulturális hivatalnokok, stb.) szinte soha nem buktak le, évtizedeken át ontották a jelentések tömegét, kapott parancsaik szerint befolyásolták a környezetüket és pontosan helyükre juttatták a rágalmat. Mégis ugyanolyan közkedveltek maradtak közegükben, s még hősi, ellenzéki flairjük sem sérült (olykor máig ünneplik őket haláluk után).

Ám az egyébként kegyetlen rendszernek megvoltak a sérülékeny vagy rosszul működő pontjai. Néhány kiszemelt akár évekig ellébecolhatott nagy ritkás kávézgatással, vagy épp soha le nem adott jelentésekkel, visszavont együttműködési szándékkal. A ravaszabbak egyszerűen társaságban elmesélték, hogy ők ügynökök, a felelős kollega azonnal jelentette, „dekonspirálódott” és ki kellett rúgni. Vagy éppen belépett a pártba, így úszván meg a jelentési kényszert. Voltak itt defektek – és volt egy második típusú működés, amit a nagy belügy nem is látott.

Ide tartozik az eltűnt akták, jelentések, a megszüntetett eljárások, félbehagyott nyomozások összefüggő egysége.

Ám hogy a félelmetes rendszer emberi gyengeségeiről hírt adjunk, közlünk valamit Gy. egyik tisztje (mivel soha sem „tartották”) pályafutásáról.

AZ EGYIK HELYRE LEGÉNY

Szabó Gyula 1914-ben Tiszakürtön jött világra, anyukája nevét örökölte, mert a papa nem bukkant fel. A helyi általános iskola bizonyos osztályai után nagyanyjával Romániában él pár évet, 1928-ban hirtelen a Láng gyárban vasesztergályos tanuló, belép az ifjúmunkás mozgalomba, majd segéd lesz. 1942-ben Csepelen esztergályos segéd, a Vasas Szakszervezet, majd a Szociáldemokrata Párt tagja. (Zúrzavaros személyi anyagában ez már 1934-ben megtörtént.) 1944-ben már illegális harci csapatban robbant, 1945-ben már MKP tag. 1947-ig gyári nyomozó a politikai rendőrségnél, utána a BM politikai osztályára kerül. 1948-tól pártiskola, majd Dzszerdzsinszkij iskola, közben Közgazdasági Egyetem, majd 1955-ben valamilyen módon érettségi. További pártiskola. Felesége „értelmiségi”, a SZOT-ban dolgozik, MKP tag.

1949-től hathónapos szakmai kiképzés, majd a belső elhárításhoz kerül, eleinte ifjúsági területen, majd a klerikális reakció ellen. Sikeres felderítések, felszámolások, leleplezések sora. Alhadnagy, hadnagy, főhadnagy. Minősítése szerint „kiemelkedő teljesítményre nem törekszik”. 1956-ban részt vesz a fegyveres harcban.

1958-as minősítése szerint éppen filozófiát és franciát tanul a munka mellett. 1960-ban őrnagyként már a Magyar Népköztársaság párizsi konzulátusán irányítja a hírszerzést „főoperatív beosztottként”. A Szőnyi kötetből kiderül: mekkora súlyt helyezett a belügy a párizsi magyar emigráció „feldolgozására”. Több ügynök dolgozik Szabó elvtárs keze alá, néha igen kacagtató sikertelenségek sorát „szervezik”, s ha nem lenne jó pár igen rangos író, kritikus, tudós ügynökük, az állandóan botladozó ki-küldöttek nem vinnék sokra.

Szabó Gyula 1967-ben tér haza, itthon teljes felhatalmazással átveszi a francia elhárítás területét, hamarosan alezredesi rangban. Munkájáról Gy. kapcsán már olvastunk.

VÁLTOZÓ IDŐK

A nyolcvanas évek elején a párt és a belügy (vagy aki mindkettőt irányította) nyilván alaposan átértékelte a bel- és külföldi helyzetet. Minden bizonnyal megjelentek a titkok tudóinál az új elképzelések, koncepciók, s a központtól távolodva, más feladatok határoztak meg az új célokhoz. A társadalom nyilván bámult, értelmezett és gyártotta a legendákat, fabulákat.

Gy.-nek sem lehetett fogalma, mi a fenét akar ez az új ember, s vajon újabb éveken át, hatalmas kihagyásokkal hülye érdektelenségekről fognak makogni.

Elismételte neki, hogy személyekről és semmi olyanról nem beszél, amiről a barátai és közte esik szó. A fickó tudomásul vette. A ritka találkozásokon eleinte megpróbált kicsalni belőle információkat, de mert nem sikerült neki, általános társadalmi témákról esett szó. Olykor persze „ügyekről” is, de ha Gy. a Mozgó Világ betiltása miatt tiltakozó levelet írt Tóth miniszterhelyettesnek, majd személyesen háromnegyed órán át keményen vitatkoztak, ugyan mit mondhatott volna erről a tisztnek.

Megtudta, hogy Lőrincz az MKKE igazgatójához is jár, mindig konyakot kér, újabbat s róla, meg S. Paliról érdeklődik.)

Szóváltásaik egyre gyakrabban veszekedésbe torkolltak.

Fél évente egyszer eredménytelen huzavona.

1985-ben, amikor Berecz elvtárs az Írószövetség önfelszabadító közgyűlésén (Sánta Ferenc hegyet robbantó hozzászólása) be akarta tiltani az „egyletet”, kisebb lett a tülekedés a posztokért. A prózai szakosztály vezetését vállalta el.

Teljes gőzzel láttak neki a társadalom sorsát feszegető nyilvános vitáknak.

De ekkor már kezdett más lenni a világ. (Legalábbis azt hitték.) 1983-ban megírta az akkor talán legantikommunistább, kompromisszumok nélküli regényét. Három évig folyt a betiltási játszma: kedves szerkesztői állandóan számítgattak: mikor ki a „szuperlektor”, mikor lenne esély átnyomni a könyvet a cenzúrán. Volt, amikor telefonon riasztották: azonnal vigye haza a kéziratot, még a szerkesztőségben sem maradhat.

Végül 1986-ban megjelent a Szépirodalminál. Számára ezzel valami eldőlt. Ha egy diktatúra ilyen, a létező törő könyvet enged megjelenni, akkor elveszítette elemi önvédelmi képességét. Most már csak idő kérdése lehet a változás, gondolta. Nem tévedett, hiszen egy év múlva Lakitelken már a Magyar Demokrata Fórumot alapí-

tották száznyolcvan valahányan, s ők azt hitték, hogy megtörték a hatalom gerincét. (Vagy hogy ennyire elgyengült a hatalom.)

Csupán arra nem gondoltak, hogy talán egy egészen máshonnan indított, nagy átrendezés részei ők, ráadásul kulisszaként kellene az átalakuláshoz. Teljesen természetes módon belevesztek abba a rengeteg, nagyszerű, jobbító szándékba és elképzelésbe, ami kitöltötte fejüket és életüket. Egyelőre abban reménykedtek, hogy nekik megvan az erejük, s hogy már csak a szovjeteken múlik: mikor „engedik meg” a változást.

Így változott az ő „belügyes ügye” is 86-ban. Lőrincz elvtárs feladta, nem viselte tovább a pimaszságát, az ellenzékiességét. Utoljára megkérte: bemutatná két kollegájának, beszélne-e velük. Beleegyezett: beszél ő bárkivel, bármiről. De ideje az nincsen, egy órát szán rá.

Legközelebb két fiatalember mutatkozott be: talán Barna Imre és Szoboszlai György néven, de ez nem biztos. Ezeket már más fából faragták, főiskolára jártak, kapcsolatban álltak a valóságos világgal. Majd két órányi őszinte vita után elbúcsúztak, de pár nap múlva újabb találkozót kértek: ez nekik nagyon fontos.

A beszélgetés elején nagyon komolyan megkérdezték: „te tényleg soha nem írtál jelentést?” „Hogyan is képzelhetitek?” válaszolta. Összenéztek, hümmögtek. Az egyik: „Ezek szerint ez a szemét Lőrincz a te nevedben éveken át maga írta az összes jelentést. Azt sem tudjuk: miről és kinek, egy darabot sem láttunk.” Ő erre csak megvonta a vállát: nem érdekelte már ez a téma.

A fiúk azt mondták, semmi értelme többé a dolognak. Írja alá, hogy tartja a száját és azzal megszűnt a viszonyuk. Egyébként, ha a két beszélgetésüket lehallgatnák, ők ütnék meg a bokájukat izgatásért.

Elbúcsúztak.

Azt hitte: vége ennek az unalmas és jelentéktelen történetnek.

EGY MÁSIK PÉLDÁNY

Ha már ilyen témáról értekezünk, nem vonjuk meg az olvasótól az elmélyülést a vidám barakk durvább figurái között.

Lőrincz László 1929-ben született Vésztőn. Apja Guttmann Lajos Nádudvarról, anyja Goldstein Mari Földesről. Szülei a gazdasági válság miatt a fővárosba menekülnek, apja kereskedő segédként él, anyja gyári munkás. Négyen laknak egy mosókonyhában. Sok hányattatás után apja 1943-ban munkaszolgálatosként eltűnik a Don-kanyarban.

A fiú három polgári után műszerész inasnak tanul. Miután a házat lefoglalja a Gestapó (áll önéletrajzában) és otthontalanná válik, lemezlakatos segédmunkás lesz. Romeltakarítással is foglalkozik. December 1-jén a nyilasok gettóba viszik. A felszabadulásig utca-seprő és alkalmi hullaszállító. Hat rokonból ő az egyetlen munkaképes, ő tartja el őket (írja magáról). 1945. január 18-án felszabadítja a Szovjet Hadsereg.

1945 és 47 között kifutó és segédmunkás egy ezüstművesnél, később egy fűszeresnél, azután fémciszoló és tömegcikk készítő.

1948 májusában végre az Államrendőrség gépkocsi javító műhelyébe kerül, hamarosan műszaki altiszt. 1950-tól az AVH-hoz kerül, 1951-ben felszabadul esztergályos segédként, 1950–51-ben a Móricz iskolába jár egy évig, utána az AVH kultúrosztályára kerül. A BM Klub közönség szervezője, a filmvetítési csoport vezetője.

(Mellette persze 1942 óta kapcsolat a munkásmozgalommal, jár a Fodrász Ifik összejöveteleire, a Vasas Székház fiataljaihoz, 1945-ben belép a MADISZ-be, 1945-ben két jó ajánlóval az MKP-ba.

1956-ban a tüntető tömeg megveri. Okt. 30-ig fegyverrel védi a BM Tiszti Házat. Nov. 8-án elbocsájtják, Ócsára menekül a szovjet laktanyába. November 10. után a BM-től „igazságtalanul” elbocsájtják, csak februárban veszik vissza újra karhatalmi szolgálatba.

Közben különböző képzéseken vesz részt. 1952-ben Népművelői Iskolába jár egy évig. 56 előtt elkezdi tanulni az ELTE bölcsész karán, de azt félbehagyja. N.P:M tanfolyamra jár, 1962-ben ott szerez érettségit. A Rendőr Akadémián politikai nyomozó szakon képzik, 1963-ban diplomát kap.

1969-től főoperatív beosztott (vonalvezető), az irodalmi terület, az elhárítás és a felderítés a dolga. Mivel hirtelen haragú, ingerlékeny, ember, kollegáival durván bánik, akadnak problémái, de a párthoz való hűsége segít változni.

1984-ben az ELTE-n doktori címet szerez. Alezredesként, sok-sok kitüntetéssel vonul majd nyugdíjba.

KÖZELEDIK A FORDULAT

Balázs fiuk születése után, a 80-as évek közepe táján Gy. újult erővel vetette magát a még mindig élő, nyugat-berlini s immár 11 éve nem engedélyezett ösztöndíja megszerzésébe. Ekkor már volt neve, sok könyve jelent meg – igaz, számtalan „szilenci-umra”, utazási tilalomra is ítélték.

A színvonalas magyar ellenzéki irodalom jó részét ő juttatta ki osztrák, svájci, nyugatnémet fellépésekre.

Egymás után jelentek meg az NSZK-ban, Ausztriában vagy Svájcban a fiatal, ellenzéki magyar novellaantológiák, összeállítások, csoportos fellépések – lassan kézbe vehető irodalma lett a fiatal magyar oppozíciónak. (S a mértékadó német kiadók csak akkor álltak szóba ottani könyvpublikációról, ha volt a kezükben jó minőségű mintafordítás – nos, ez teljesült.) Igaz, legalább ugyanennyi szerző haragudott rá, ha nem gyűlölte: aki magát jelentős írónak tartotta, s személyes rosszindulatot sejtett az elmaradt megjelenés mögött.

Még a minisztériumban is voltak szövetségesei. Ekkor már felbukkantak felelős pozícióban a jól képzett és sokkal tisztességesebb fiatal káderek, s még az idősebbeket is meghatotta, hogy mindig a hazája kultúrája után rohangál.

Mégsem engedték ki Nyugat-Berlinbe. Sejtette, hogy komoly erők állhatnak a háttérben.

A Hungaria Litterata angol és orosz változatának igen nagy sikere volt külföldön. A minisztériumnak eszébe jutott, hogy egy nagyszabású bécsi rendezvényüket a németre fordított kiadvánnyal koronázzák meg. Munkába lendült az apparátus, hamarosan elkészült a kötet. (Mindenki irigykedett a könyv ötletére, hiszen ők Sz. Lacival sajátos, ezer éves kultúrtörténetet írtattak a legjobb magyar szakértőkkel. Azok huszonnyolc idegen kultúra behatásán mutatták ki, hogy egy erős karakterű nemzetnek nem kell tartania a befolyásoktól: azok csak megerősítik s még karakteresebbé teszik a kultúráját.)

A nagy bécsi kulturális felvonuláson a művészek mellett természetesen ott feszítettek a politikusok is. Egy reggel be akarták volna vonni valamibe, de nem volt ideje, s kiszedték belőle: miért: Nagyon kedves ismerősével Alois Mock alkancellárral reggelizett a parlamentben. A nagykövet rögtön rámászott: Mock akadályozza meg, hogy az osztrák újságok olyan pimaszul, kritikusan írjanak az országról. Annyit vállalt, hogy elmondja, nem „megmondja”.

A másfél órás, jó hangulatú beszélgetés után (hiszen jó évtizede voltak szinte barátok) viccként elmesélte a nagykövet nyögetét. Ó, mosolygott Mock, mondja meg neki: ha egy demokráciában egy politikus bele akar avatkozni a sajtó ügyeibe, jobb, ha előtte nyújtja be a lemondását.

Apropos, sajtó, fűzte hozzá. Az elvtársak igazán eldönthetnék már, hogy kit üldöznek és kit nem: miközben otthon verik a tányért és a lavort a szamizdat ellen, úgy tesznek, mintha az életükre törnének, nyugodtan olvasgatják a Frankfurter Allgemeine-nében a hetente megjelenő, méregdrága hirdetést, hogy mikor tart nyitva az „illegális” könyvesbolt.

1988-ban minden magyar kiválthatta a világtűlevelet. Bejelentkezett R.-hez, a miniszterhelyetteshez. Fogadta, kérdezte mi a gondja. Elég ingerülten pakolt ki: mindenki tudja, hogy ő nem a rendszer híve, megírta ezerszer. De ha kimegy az országból, odakinn sohasem szór mocskot a hazájára, mert ez a **hazája**. Akik pedig odakinn

agyba-főbe gyalázzák Magyarországot a sajtóban, azok minden további nélkül utazhatnak. Azért jött, hogy ezt megmondja, hogy semmiféle együttműködésre ne számítsanak tőle. Utazik.

A férfi elsápadt. A telefonért nyúlt: Küldjék be Sándorné elvtársnőt. Hallgattak. Bejött a minisztérium legnagyobb hatalmú „ellenőre”. R. kiabált: „Igaz az, Éva, hogy miközben Gy. nem utazhatott, kinn volt Nyugat-Berlinben Konrád, Eörsi, Esterházy, Nádas, Dalos, meg kit is mondtál még?!” A szőke komisszár elsápadt. „Igaz, miniszterhelyettes elvtárs.” „Hogy mehettek ki az én aláírásom nélkül?!” dörgött az őszülő, szőke férfi. A nő sápadtan rebegte: „Az úgy volt, miniszterhelyettes elvtárs, hogy azok nem mirajtunk keresztül utaztak.” „Ki az Istenen át utazhat nyugatra író Magyarországról?!” „Azok a belügyön át utaztak.”

Rátkai csak intett a kezével, hogy menjen ki a nő. Csendben nézték egymást. „Na, ez sok mindent megmagyaráz. Érdekes volt bejönni hozzád.”

Elbúcsúztak.

(Sokkal később elmesélte a történetet egy nálánál jóval realistább barátjának. Legegyintett: csak nem képzeled, hogy nem tudott róla? De hát akkor mire volt jó az ordibálás? Hogy ne kelljen annyira szégyellnie magát.)

1988 októberében (Edit veszélyeztetett terhes volt) kiutaztak Nyugat-Berlinbe. Orsolya lányuk odakinn született. Akkor már igen háborgott a világ.

Ettől kezdve rövidül a történet.

1989-ben megjelenik itthon az utolsó, friss, válogatott novelláskötete. Később nincs már idő prózát írni, más eszközökkel kell folytatni, amit addig az irodalommal vélték elvégezhetőnek.

Két dologgal „büszkélkedhetett”: azon végtelenül kevés, viszonylag „sikeres” írók közé tartozott, akik soha sem kaptak József Attila-díjat. S azon ritka szerzők közé, akiknek, noha minden könyvét napok, hetek alatt kapkodták el, soha nem volt második kiadása a szocializmusban. (Márpedig az ügynökök sohasem dolgoztak ingyen. Verésért, megalázásért még kevésbé.) És: micsoda nagy „ellenzékiet” ünnepeltek Aczél elvtársék!

Nyugat-Berlinből 89 novemberében hazatérve fejest ugrott a politikába.

A hazaérkezés után végiglátogatta a barátait.

A.-val találkozási elámult cimborája fagyos képén. Érdeklődésére az hamar ki is bökte: azt hallotta igen megbízható forrásból, hogy Gy. ügynök volt. Gy. szólni sem tudott a döbbenettől. Aztán külön ültek egy asztalhoz, s elmesélte: miféle idióta módon kísérletezgettek vele, s hogy soha egyetlen jelentést nem adott sem írásban, sem szóban. A. bár hitt neki, nem igazán értette: miért érkezne ez a hír most több csatornán, ha nincs semmi alapja. Elmondta, hogy a Mozgó örök nevető, ölelgető, hosszú munkatársán át, K. F. érintésével érkezett hozzá a hír, s ez bizony magasra rakja az értékét. Nem gondolja A., hogy a most látszólag még aktívabb belügy ugyanolyan módszerrel dolgozik, mint régen? Csak és csakis a leghitelesebb emberekhez juttatják el az üzenetet, hogy azok szórják, tökéletes legyen a hatása. Ekkor már ko-

molyan szóba jött, hogy mivel Gy. nem akart a politikába menni, Berlinbe készülné kultúrát csinálni, hiszen ezen dolgozik másfél évtizede.

Arra akkor még senki nem gondolt, hogy ez nagyon a bögyében lehet bizonyos hatalmi csoportoknak, s az sem csodálatos, hogy ekkora apparátussal, ilyen gyorsan és pontosan indítanak bármilyen ellenakciókat.

A politika színpalái mögött ekkor már javában folyt a kegyetlen küzdelem – talán csak az egyik fél részéről igazán kíméletlenül, hiszen a hívók és messiások szelídek voltak, a szavak és a meggyőzés erejében hittek.

Mielőtt kiküldtek külszolgálatba, átesett az összes titkosszolgálati ellenőrzésen (csak azt nem tudta senki: kinek a titkos szolgálata ez). Akkor még nem volt dossziéja.

Így került Antall-diplomataként Berlinbe 1990 decemberében. 1991-től pályázaton elnyerte a lekoszolódott (kelet)berlini Magyar Kultúra Háza igazgatói posztját.

A két Németország, Európa egymástól talán legtávolabbi karakterű képződménye metszéspontjában hamar rájött, hogy itt és most, neki nagyon komolyan kellene venni a „rendszerátváltást”. Leginkább a saját fejében. Ehhez a frissen megnyert, hatalmas lehetőséghez az a legszükségesebb, hogy kiirtsa agyából a többszörösen magával cipelt ellenségességet, gyanakvást és gyűlöletet. Hogy a történelem által (látszólag) adott lehetőséget nyitottsággal, szeretettel, befogadó szándékkal tegye élővé, működővé. Hogy mostantól kedve „pozitívan gondolkozzon”.

Úgy gondolta: nagyjából sikerült neki. Mindenkihez szeretettel közeledett, állandóan együttműködésekben dolgozott intézményekkel, de nemzetekkel is. Döbbenetes volt látni azt a gyanakvást, ahogy a volt szocialista barakktársak fogadták az ajánlatait. Egy-kettővel jutott valamire, de a többit kikerülve szervezte meg a „keleti szellemi elitet” többszörösen felvonultató rendezvényeit. S csak utólag derült ki, hogy a (nyugat dominálta) Berlin és NSZK éppen a nagyvonalú, a teljes keleti blokk értékeit összefogó akciói miatt emelte piedesztálra. Négy év alatt a litván államelnök is fellépett nála (zongoraművészként), egy izraeli CD operának nála volt a világ-ösbe-mutatója, s tizennyolc nemzet kultúráját fogadta be a legváltozatosabb kombinációkban, nagy szeretettel.

Megalapította a Berlin-Brandenburgi Német–Magyar Társaságot, a vezérkarban a nagybankok, a nagy pártok, a Siemens vezető emberei. Átépítették az intézetet, az addig teljesen ismeretlen intézmény Nyugat-Berlinben is nagy elismerést vív ki magának. Szinte itthoni támogatás nélkül elindítja az első, hat hónapos „magyar évadot”: több, mint hatszáz magyar művésszel, 27 helyszínen. Gyanús, gyanús! Szimpóziumokat rendez a keleti országok fölzárkózásáról, kiadja az első és egyetlen keleti „fordulatregény-antológiát”. Ömlik hozzá a szponzorok pénze.

Ám az antológiában elkövet egy megbocsáthatatlan bűnt: a magyar fordulatregény Csoóri Sándor Nappali holdja. Gondosan megolvastatta az antiszemizmusra olyannyira érzékeny német szakemberekkel és semmi sérelmeset nem leltek benne. Megjelent. A kritikusok dicsérték. Aláírta a saját halálos ítéletét.

Másként is. Ekkora választék és kínálat mellett valóban megengedhette magának, hogy alaptörvényként betartsa az igen magas minőség követelményét. Ebben a furcsa eufóriában gyermeketegen függesztette szemét a szépségre, a legmagasabb értékekre – teljesen süket volt az otthonról számtalanszor elszuttogott igényekre, a legkülönfélébb formációk, politikai csoportosulások támogatta vágyakra. Lassan duzzadt ellene otthon és máshol az ellenszenv, sok ágon izmosodott. Ő ugyan könnyed mosollyal intézte el a törekvő csoportokat (csak az igazi nagyokat mutatta be állandóan), mondván: egy-két komoly tehetség árnyékában szerveződnek, törnének előre, vagy épp azért szerveződtek, mert igazi találatum híján a tömegük révén akarnak helyet szorítani maguknak, részesedni a tortából.

Mindez ott, onnan, akkor lényegtelennek tűnt. De ért, dagadt az ellenszenv, formálódtak a hatalmi érdekek, amiknek magatartása miatt útjában volt.

Különleges örömeire szolgált, hogy az addigi, könyvkiadói tevékenysége során megjelent féltucatnyi német kötethez bő újabb tucatnyi németre fordított történelem, művészettörténet, kultúrtörténet és irodalom jelent meg. S hogy kiadta a soha, senki által nem támogatott Gion Nándort, Grendel Lajost, s másokat.

1994 őszén aztán megszületett ellene egy elképesztő rágalom. Egy bajor kulturális intézmény Gy. által korábban nem ismert vezetője hívta föl telefonon, kissé furcsa dolgokban kérte ki a véleményét. Miért tiltakozik olyan vehemensen a bajorországi magyar emigráció és az otthonról megkérdezett sok literátor egy irodalmi estjük ellen. „Állítólag” Gy. azt válaszolta volna az idétlen kérdésre, hogy kerüljek „Konrád bandáját”, s a holokauszt csupán a magyar irodalom egyik, nem a legfőbb témája. (Az általa szerkesztett sok antológia ennek ellenbizonyítéka volt.)

A Bajorországból telefonáló hölgy mellett ott ültek néhányan a magyar liberális scénéből. Hamar összegyűrták az anyagot.

A vérszomjas magyar baloldali, liberális sajtó a sztárok hazatérése után azonnal felkapta a rágalmat, elindult a hatalmas diszkriminációs gépezet.

Öt nagynevű, modern író társa (köztük E. P. M. M. N. P. F. L. és J. Gy.) nyilván első kézből értesült a rágalomról (arról is, hogy semmi, de semmi bizonyíték nem támasztja alá), és feljelentette Mádl Ferenc miniszternél, azonnali visszahívását követelve. Mádl úr beszélt vele telefonon, s ő is képtelenségnek tartotta a rágalmat. Hihetetlen, hogy felnőtt, épeszű ember ilyet mondjon telefonban. Ennek bizonyításhoz legalább hangfelvétel kellene, ám az nincs. Csak a nagynevű rágalmazók.

Később az új miniszter, Fodor Gábor követeli a lemondását, hétvégén még a lakásán is hívogatja. Nem mond le, válaszolja, kivizsgálást követel maga ellen, hivatalos eljárást, pert, bármit, hiszen nincs ember a világon, aki bizonyítékkal rendelkezhetne erről az abszurd, képtelen vádról.

(Érdekes, hogy a nagy manipuláció irányítói nem dobják be róla az ügynök-vádat, nyilván jól tudják, hogy nem igaz – vagy már akkor tudják, hogy ez nekik nagyon kellemetlen téma.)

Nagyon meg volt az szerkesztve. Ha az 1994-es kormányváltás miatt akarták volna kirúgni, a német szövetségi kormánytól, a pártokon át az összes, vele együtt dolgozó nagy intézmény akkora tiltakozási hullámot indít el, amit politikailag nehéz lenyelni a kormánynak.

Szépen, személyenként, intézményenként csöpögtették be az antiszemitizmus rágalmát róla, hiszen ez az egyetlen méreg, ami minden, megtaposott gerincű németet megbénít a cselekvésben. Elég, ha azt motyogják maguk elé az egyébként ragyogó elmék, kitűnő politikusok, sikeres gazdasági vezetők: soha sem lehessen tudni – máris megbénulnak.

Ám volt egy vékony réteg Berlinben, amelyikre ez a vád nem hatott. Gy. egyszerűen, spontánul, ahogy annyiféle emberrel és szervezettel, kitűnő kapcsolatokat ápolta a zsidó egyesületekkel. Mindenek élén a nagyszerű Arsenal Kiadóval, annak igazgatójával Moses-Karuséval. (Ez évtizedes barátság lett.) De még az ortodoxokkal is, csupán mert kedvesek voltak vele, meghívták, s ő viszont invitálta őket az intézetbe.

Nos, a berlini zsidó szervezeteknek volt egy szövetsége, annak szóvivője éppen Moses-Karuse. Amikor az ő fülükbe is becsöpögtették volna a mérget, azonnal összejöttek és határoztak.

Az igen sértett, szinte a magyar kormányt fenyegető tiltakozó levelet Gy. rágalmazása ellen, s a kiállást az általuk jól ismert és becsült igazgató mellett Fodor G. miniszternek küldték el.

Még később is mesélték: milyen sértésnek tekintették, hogy a hosszúra nőtt esz-közember sohasem válaszolt nekik.

1995 kora nyarán hazavágták.

A bús, széplelkű, a hagyományt, az erkölcsöt, a hűséget és a hazát imádó kollégái közül, akiket tejbén-vajban fűrésztött (a végeken élő R.B.-n kívül), egyetlen nem akadt, aki kiállt volna mellette, de legalább minimális közösséget vállalt volna vele. Komoly iskola volt ez neki a hazai széplelkek ezreiről.

Hosszú évek múltán egy kedves, régi, svájci barátja, aki ott volt azon a bajor, ominózus telefonálás estén, az orra alatt elpöszögi neki: hogyan alakították, formálták megfelelő, gyilkos hatásúra a rágalmat az el nem hangzott mondatokból.

Itthon hallja, hogy az álfordulat zűrzavarában a belügy gondosan, kategóriánként (szorgos jelentők, kényszerítettek, és dezinformációra felhasználtak) elkülönített kartotékrendszerét megtervezetten összekeverték, átstrukturálták, eltüntették. Na és, gondolta akkor.

Újabb sugdolózás jut el hozzá. Kikéri a titkosszolgálati anyagát. Csupán egy papír fecni: a „beszervezésről” és a hallgatási papír időpontja. Az nem lepi meg, hogy tőle egyetlen jelentés sem létezik, mert hát honnan is lenne. Ezek szerint gondosan eltávolították Lőrincz hamis jelentéseit is. Szorgos kezek dolgoztak az anyagon – rajta.

Ami a legdöbbenetesebb: összesen három lapnyi jelentés maradt róla, (az egyik A. barátjára utal), holott egy szekrényekre valónak kellene lennie. Micsoda erőt nem

kímélő, tervszerű munkát végeztek itt, hogy a **saját szennyesüket** eltakarítsák, s hogy mást taszítsanak a mocsokba!

Az ügy nem hagyja nyugton.

Végül kacskaringós úton, de abszolút hitelt érdemlő forrásból megjön a válasz: egy üres dosszién az áll, hogy ez Gy. anyaga. Ceruzával jegyezték föl a borító oldalára:

Gy. dolga négy fontos ember megfigyelése volt. Öröklük jelentett éveken át: **Kis János, Kenedi János, Rajk László és Demszky Gábor.**

Ez lehetett hát Lőrincz őrnagy, majd alezredes speciális munkája, amiről maga a belügy, s a munkatársai sem tudtak. Volt hát egy csatorna, amin át áljelentések készültek és folytak, mintha valóban megfigyeltek volna embereket. Ráadásul a „megfigyelő” tetszése/feladata/ködbe vesző főnökei igénye szerint írhatta a jelentéseket. E kivételezettsége miatt utálhatta őt a két fiatalabb kollega.

Ezt a négy embert ő természetesen nem is ismerte személyesen. Tehát létezett a Belügyön belül egy másik belügy. Vajon milyen céllal, milyen apparátussal?

Az mindenesetre világosan kiderül Szőnyei Tamás kitűnő könyvéből, hogy ha a népi fertályról mérték fel rosszul az arányokat, hangoskodtak túl hevesen, s a III/III. gyorsan, fájdalmasan a lábukra lépett. A megfigyelmezett alkotó ilyenkor rögtön emlegetni kezdi írói sorsát, küldetése fontosságát, szorgalmasan lapít, alkalmazkodik, tartja a száját. Számtalan esetben akár egy publikáció reményéért nyomorult hajbókolásra, alkalmazkodásra hajlanak még jó nevű szerzők is. Ám ha a demokratikusnak nevezett személyeket piszkálják, azonnal visszatámadnak, jogaikra hivatkoznak – és riasztják a külföldi sajtót.

Ugyanezen csoportnál gyakran találkozunk terhelő iratok megsemmisítésével. Pontosabban: a Belügy, illetve bizonyos csoportjai minden kötöttség nélkül bánnak a kezükbe került dokumentumanyagokkal – valakik döntenek a sorsukról.

Így 2015-ben Gy., mikor bement az ABTL-be szabályos kutatási engedéllyel, hamar megtudta: ott sincs anyag róla, csupán mások nevéen, másodlagos forrásból jut morzsákhoz.

Még a nem teljes, Magyarországon létező titkos anyag is három helyen van, s a másik két helyről nem kapott felvilágosítást.

Nem igazi vigasz, hogy Németh Miklós szerint teljes anyagok csak és csakis Moszkvában léteznek.

2001-ben pályázaton Gy. elnyerte a Stuttgarti Magyar Intézet igazgatói posztját.

C típusú vizsgálat, mindenre kiterjedően. Negatív. Nincs dossziéja nem volt ügynök. (Igaz, róla sem találtak anyagot a felhatalmazott titkos szolgák sem.)

A köztisztviselő hallgat, nem politizál, csak és csakis a hazája kultúráját szolgálja. Ezt tette, s benn és kinn igen sokan tudják: mekkora sikerrel, hazája mekkora hasznára. A rengeteg szponzor, a majdnem száz, együttműködő intézmény, és sok más minden révén nagy tempóban gyarapította a német nyelvű, hiteles magyar történelmi, kultúrtörténelmi, kapcsolattörténelmi, művészettörténelmi és művészeti kötetek számát. Valahol harmincöt körül lehet az általa szerkesztett, szervezett, kiadott könyvek száma.

Aztán megint hazavágták 2006 év februárjában. (Hivatalosan: „lejárt a hosszabítás”). Februárban, mikor az ember gyerekei iskolába, egyetemre járnak, épp két és fél hónappal a nyugdíj előtt. Nemigen volt rá példa, hogy a politikailag kedvelt, rongyrazós intézetek költségeinek legföljebb egy százalékából, 2005 szeptemberétől 2006 március 25-ig megvalósult „Bartók magyar évad” közepén rántanak haza az évadot megszervező, megtervező igazgatót.

Annyira alattomos volt az egész ügy, annyira kilátszott, hogy más, megbízhatatlan (tehát szakmailag kitűnő) igazgatókkal együtt azért parancsolják haza, mert nem biztosak, hogy megnyerik a 2006-os választásokat, s gyorsan, mindenhová pártkatonát akarnak kinevezni a következő négy évre. Kegyetlenül megrázta a brutalitás, de kibírta, mint sok más. Kérdemesült utódjának egyébként nem volt német nyelvvizsgálja, ergo nem beszélte a nyelvet.

Azt azért nem gondolta volna, hogy mintegy utolsó bosszúként sistersgő gyűlölködésükben felvésik a nevét egy európai ügynöklistára. Megkapta.

És mi lesz azokkal, akik róla jelentettek hosszú évtizedeken át, akiknek jelentései egyszer eltűntek, de bármikor felbukkanhatnak, amikor úgy kívánja egy erős ember, egy szervezet érdeke. Minden hazánkfia számíthat rá, hogy az eltűnő, majd tetszés szerint felbukkanó – vagy akár nem létező –, vagy éppen utángyártott, titkos helyen tárolt valós és hamis anyagok úgy függenek a fejük fölött politikai manipulációk eszközeként, mint Damoklesz kardja.

Ennyit a múltunkról, a jelenünkről és a jövőnkről.

És ennyit a nemzeti összetartozásról, a hűségéről az önzetlenségről – és a szeretetről.